

O razvoju krivnje u hrvatskom kaznenom pravu.

*Primljeno u sjednici razreda filozofičko-juridičkoga Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 17. juna 1910.**

NAPISAO ČLAN DOPISNIK DR. JOSIP ŠILOVIĆ.

Hoteći nastaviti ondje, gdje je jedan od prvih naših pravnika novijega doba, dr. Marijan Derenčin, prije trideset godina prestao, kada je publicirao osnovu kaznenoga zakona — od kojega se doba u tom pravcu ni za korak naprijed pomakli nijesmo, dok je legislativa drugih kulturnih naroda kroz to vrijeme orijaški napredovala —, dao sam se na studije o reformi hrvatskoga kaznenoga zakona.

Djelo Mažuranićevo „Prinosi za hrvatski pravno-povjesni rječnik“, na kome budi i piscu i Akademiji ovdje izrečena srdačna hvala, potaklo me je, da tom prigodom bar zavirim — kad se već ne mogu posve udupsti — u našu starinu i promotrim, kako je naš narod shvaćao pojedini pravni institut.

I tako me evo danas u ovom odličnom zboru, da kažem, kako mislim da se razvijao pojam krivnje u hrvatskom kaznenom pravu.

I.

Staro hrvatsko pravo.

U najstarije je doba kod nas kao i kod drugih naroda krvna osveta reakcija protiv povrede najpače života i zdravlja, kojoj je mjera u veličini boli, uzrokovane napadajem.

Osveta ne pita za razlog, već za uspjeh. Ne osvećuje se povrijeđeni i njegova rodbina samo na krivcu, već i na njegovu rodu¹.

* Čitano u javnoj sjednici istoga dana.

¹ Vidi поближе o tom: Dr. Fr. J. Spevec, Romuald Hube: Wrožda, wrožda i pokora, str. 41. i d.

Za dobu, do koje dopiru naši pravni spomenici, veli Mažuranić¹: „Primjeri, kojih nekolicinu istakoh u citatih, osvjetljuju jasno, da je naročito kod umorstva, ubojstva, teških ozleda, paleža, prijevare i dr. sudstvo hrvatsko poznavalo i razabiralo razlike među čini, koji potekoše iz zle namisli krivčeve, da dođe do protupravnoga posljedka, za kojim je krivčeva volja pregnula, za tim onakovimi, gdje je poslijedilo teže zlo uz zlu namisao, upravljenu na manje kažnjiv protupravni čin, ili gdje se zlo zgodilo samo s nehaja i nepomnje, napokon gdje je teško zlo posljedica pukoga slučaja. Najdrevnijemu pravnomu poimanju, koje je, kako izvode pravni historici, dopuštalo, da se samo materijalno zlo djelo odmazdi podjednako, bez obzira na namisao onoga, od kojega je poteklo, nisam našao primjera. Beznamjernoju hudobi (absichtslose Missetat) ne ima u nas jasna traga. Ako i nije u zakonih samih naročito istaknuto, sud jamačno svaki put ipak dobro ispituje, koja je namisao vodila kriveca, ter rješava kriveca, ako je casus, blaže sudi, ako je culpa, mjeri kazan za zločinstva strogo po zakonu, samo ako je dolus. Navlastito i zakoni i suci luče umorstva zrelo promišljena od nprasnih umorstava, a pogotovu od ubojstva, gdje je posljedak presegao zlu nakanu. Ima dakako sva sila zlih djela, gdje sud već iz samoga čina izvodi, da je zla nakana zasvjedočena.“

Za suce imat će odlični pisac posve pravo, koliko bijahu romantički školovani, ali za statute, navlastito starije, vrijedi i kod nas ona, što je za talijanske statute kazao Angelus Aretinus, da ne kazne nakanu, nego djelo.

Premda ovoj mojoj studiji nije zadaća, da dade potpunu sliku razvoja krivnje u starom našem pravu, već da dade samo letimični priegled njezin, ipak ću se napose osvrnuti na najvažnije naše izvore, da vidimo, koliko razlikuju razne vrste krivnje.

Vinodolski zakon vrlo slabo razlikuje vrste krivnje. Za nj kaže Leontović²: „Kao što delikt kod njega nije polučio strogoga juridičkoga shvaćanja te se označivao po pojedinim više vanjskim negoli unutrašnjim oznakama, tako se i shvaćanje o delinkventu i kaznenoj ubrojivosti nije još složilo u strogo određenu i dovršenu formulu. U njemu nema nijednoga članka, u kome bi se ikoliko određeno govorilo o razlici između delikta počinjena slučajno i delikta učinjena u

¹ Mažuranić, Prinosi za hrvatski pravno-povjesni rječnik, sv. II., str. 256. kod riječi „dolus“.

² Леонтовичъ, Древнее хорватско-далматское законодательство, str. 26. i d.

zloj volji. Slično *Ruskoj pravdi* vinodolski zakon uzimao je glavnim momentima kažnjivosti i ubrojjivosti delikata ne toliko unutrašnje njihove oznake, koliko vanjske.“

Da je ovo shvaćanje Leontovićevo opravdano, vidi se jasno iz čl. 29. i 31., koji govore o ubijstvu. Čl. 29. govori o ubijstvu ljudi kneževih, a čl. 31. o ubijstvu kmeta. U oba ta članka nema ni spomena o razlici između doloznoga i kulpoznog ubijstva¹. Ubijstvo kneževih ljudi može knez odmazditi, kako hoće. Pleme ubijčino onda ne odgovara. Ako se ne može počinitelj uhvatiti, plaća pleme zlotvorovo polovicu vražde. Kod ubijstva kmeta određuje zakon, da polovinu vražde dobivaju djeca ubijenoga, a drugu polovinu njegovi bliži rodaci. Tu vraždu plaća krivac. Ako pobjegne, plaćaju njegovi bliži rodaci polovinu vražde, a drugu polovicu njegovi baštinici.

Prema tomu ne samo da dobiva rod usmrćenoga odštetu i zadovoljštinu u novcu za usmrćenoga, nego i rodaci ubijčini plaćaju vraždu za nj, ako je pobjegao, ma da nijesu ništa skrivili. Ako se okrivljeni uhvati prije nego što plati vraždu, nastupa odmazda kao kod ubijstva kneževih ljudi, a rodbina mu ostaje prosta od kazni. U oba dakle slučaja imademo individualnu odgovornost, a ako joj se krivac ukloni bijegom, odgovara za nj njegov rod. Samo se ubijčini rod ne može kazniti tjelesnom kaznom, ne ima spram njega odmazde, nego samo vražda, t. j. novčana kazna. Kod individualne odgovornosti može knez odmazdu odrediti prema veličini krivnje, jer mu zakon ne propisuje mjeru odmazde; ali

¹ Čl. 29. Iošće ako bi ki ubil od podknežinov ili od slug od obiteli kušćne gospodina kneza, od permanov ter bi ušal i nemogal se eti: da knez vazme vražbu, to e zagovor vrnezi kakov i kolik bude hotil, zverh plemene zlotvorca koliko za polovicu, zač pleme ni držano nere od pol, a zločinac drugi pol.

Da ako se jeme ta zlotvorac, š nega ima ta isti knez, ili niki mesto nega, učiniti kogodi mašćeni bude hotil; a nega pleme nišće se ne ob-sujuje.

Čl. 31. Ošće ako bi ki ubil nikoga kmeta ili od roda kmet, da bi se ne mogal jeti: vpadi v osud libar 100 bližikam onoga grada ki e ubijen, obščini libri 2. Od tih libar 100 ima imiti: dica ubijenoga, ako ima ditcu, imaju imit polovicu, a drugi pol nega bližiki. Ta osud krivac plati.

Ako ubigne: imaju nega bližike osud platit pol, a pol nega eredi, ako e ima.

Da ako se jeti more pria ner se vražba plati, vola ako e učinena naprava: budi od nega mašćeni; a nega bližiki budite prosti.

vražda je točno određena i ravna se prema uspjehu. Prema tome vidimo u Vinodolskom zakonu, da se kod javne kazne, odmazde, počima individualizirati prema veličini krivnje, dok se kod privatne kazni vražde, koja je došla na mjesto krvne osvete, gleda samo na uspjeh.

Čl. 64. govori o dokazu ozlede, te se u njem nalaze riječi: „za zlu volju“¹. U članku 30., koji normira ozlede, nema o zloj volji ni spomena, nego se kazna kao i kod ubijstva ravna prema uspjehu. Bit će da ono: „za zlu volju“ u čl. 64. znači ozledu nanesenu u neprijateljskoj namisli.

Da „zla volja“ znači neprijateljsku namisao, vidi se iz čl. 27., koji govori o uvredi žene time, što joj muškarac s glave skine pokrivaču u zloj volji, t. j. hoteci ju uvrijediti².

Još je jasan trag krvnoj osveti u čl. 71., koji određuje, da ako okradeni zateče tata u noći gdje krade, pa ga ne može uhvatiti i ne zna ga, može ga bez svake odgovornosti ubiti³. Sasvim analogno ustanovu ima Zakon XII ploča.

Posve je prirodno, da i Vinodolski zakon traži dolus za delikte, u čijoj je naravi dolozno počinjenje; tako za krađu (čl. 35., 36., 37.) i za palež (čl. 62.). Kod paleža se vidi, da se traži dolus, što zakon rabi riječ „položiti“, koja sadržaje u sebi svijesnost⁴.

I kod paleža vidimo, kako uporedo stupaju javna i privatna kaznanje, jer se palikuća kazni kaznom na život, ako ne može platiti vražde. Tako se isto kazni palikuća kaznom smrti, ako više puta počinii palež, bez obzira na to, ima li čime platiti vraždu ili nema.

¹ Čl. 64. Ošće, ako ki pokaže kerv, ka mu e učinena za zlu volu: ona kerv mu e verovana.

² Čl. 27. Ošće, ako bi muž ženi svergal hoverlicu, ili pokrivaču, z glave va zli voli...

³ Čl. 71. Jošće, ako razbojnika zvrhu moe škodi naidu v nošći, to est mne škodu činješć, tor nega živa ne mogu jeti, vola da ga ne znam, da bim vidil od česa se tužiti, a nega ubiju: u nednoj reči nimam se osuditi, ni suprotiv ne mori nigdore mne poiti, vola priti.

⁴ Čl. 62. Jošće, ako bi ki položil v knšću ogan, ili v hram, vola v čiji osik: za požganje za prvo ostani v osud dvoru sto libar, ter škodu platiti onomu, komu ju učini; vola budi osujen na život, ako nima od kud platiti. I ako to vešće učini: osudi se na život i na smert.

Ako bude ondee požgano od nikoga človika, vola od nikih budi, a on zlotvorac nebi se mogal jeti: plati se vražba za svako ono požganje, kako zgora od vražbi je urečeno.

Ako palikaća pobjegne, nastupa odgovornost za vraždu bliže rodbine upravo kao i kod ubijstva.

Konačno je jošte ostatak staroga osvetnoga shvaćanja sadržan i u čl. 38., po kome nema ni zla djela ni osude ni kazni bez tužbe onoga, koji je kažnjivim djelom oštećen¹, i u čl. 60., po kome, ako tužitelj ne uspije tužbom, kazni se onakvom kaznom, na koju bi bio suđen tuženi, da je kriv².

Poljički je statut u pitanju krivnje napredniji od Vinodolskoga zakona³. Ipak ima i kod njega još znatnih tragova staromu shvaćanju odgovornosti za protupravni efekt bez obzira na krivnju. U jednom slučaju normira pače odgovornost životinje za usmrćenje odnosno ozledu čovjeka, a to je u čl. 105.⁴ Gospodar odgovara za krv, koju je prolila njegova životinja, ako je on ne dade oštećeniku odnosno njegovim rođacima.

Mažuranić⁵ upozoruje kod ovog citata na prastari zakon *salijskih Franaka* iz V. vijeka. Po njegovu mnijenju imao je i ovdje kao i po franačkom zakonu otpriseći, da nije hotice psa odriješio ili tome podobno, ter da mu nije bila namisao, da se kakvo zlo dogodi. Meni se čini, da je ovaj članak analogan članku 58. *lex Saxonum*, po kojem je gospodar kaznenopravno odgovarao za štetu, koju je počinila njegova životinja. Samo što naš zakon ide još dalje natrag, pa ostavlja gospodaru na volju, hoće li odgovarati on ili njegova životinja.

¹ Čl. 38. Ošće kadi ne bi bila tužba: ni niedan osud; ni se nima stisnuti niedan učiniti niku tužbu od nike riči pred dvorom ili indi, nevešće ako e š nega dobru volu. Tu tužbu ki učini, ima ju na konac pripelati.

² Čl. 60. al. 2. I ako bi niki pokazal nikoga dvoru a ne mogal ukazati ga, ostani dvoru onu penu, ku bi ostal on, ki bi ostačen bil. i ostačeni budi prost.

Vidi Mažuranić o. c., II., str. 209.

³ Vidi Leontović o. c., str. 26. i d.; Spevec o. c., str. 99.

⁴ Čl. 105. Gdi bi se zgodilo, da bi čijej pas užio koga tere s toga grihom umreo, ali bi bio s toga lih koim udom u puti, tada ovi čjei e pas ako bi jeamši onogai psa tere ga prida onomu ščetniku ili negovu ostatku, ako e umro, govoreći: oto ti tvoi krivac, more tim biti prost i škapno. Ako li togai ne učini, tada more tai se kri pitati od gospodara pasiega, govoreći: tvojee brašno učini mi toi zlo.

I tolikoer se ima razumiti i od kona i oda svake ine živine, koa bi komu takui krv učinili, ako ne bi ča ino meu tim bilo.

⁵ O. c., sv. II., str. 256.

Krvnu osvetu dopušta za krv pridnu, t. j. za usmrćenje rođaka¹.

Tako se isto može nekažnjivo uvreda vratiti uvredom, može se dakle vratiti, što no riječ, milo za drago².

Tjelesne kazni, koje bijahu javne kazni, ograničivale su se na kriveca³, dok je za vraždu subsidijarno odgovarao i rod. Dopušteno je ubiti čovjeka u ovim slučajevima⁴: smije se ubiti onoga, koji dođe u Poljica, da zlo čini; zatim onoga, koga se nađe krađući; onda razbojnika, koji hoće da otima. Može se nekažnjivo raniti onaj, koji napada⁵, napose u vlastitoj obrani.

¹ Čl. 36^e. Ako li bi ubio poličanin izvanskoga za krv pridnu, za toi imaju Polica stati.

Čl. 36^g. Ako li izvanski poličanina . . . ; ako li e za pridnu pizmu i ne imaju ga Polica tirati.

Čl. 37^c. Ako li bi ubio edan drugoga rvući se oba se i na sebi, ne budući bila tomu krv pridna nezaimita ali niki ini kakov podoban uzrok, tui takovui krv, ka se na sebi učini, mrtva ili živa, toi plaćaju Polica.

Čl. 39^a. Ako bi tko plemenita čovika uhitio za vlase poličanin tere vrgao nim na tli, rekši nezaimito ali prez takova podobna zloga uzroka, ako bi mu učinio takovni tui sramotu, dužan mu e živom vraždjom, ča e libar 120. Toi se razumi, ako bi ovi drugi nega ne skubao; ako li skube ovi nega toi e u zaimu . . .

² Čl. 43. Ako li bi koa ženska glava na koga najahivala psostmi, nie zatoi volan udriti da odgovoriti; nu li bi ka ženska glava na koga naskakala boem ili kom zarvom na skubanu ali na boi prez negova podobna uzroka ali krivine, i totu ako bi ju priščapio do praga nee, za to ne plaća ništor.

³ Čl. 23^a. Konac 1. alineje: Toi se razumi, tko grede glavom da e dužan, a ina čeljad da ni dužna glavom.

⁴ Čl. 26. I priaše Polica svi kupno, da ki koli bi poličanin ubio čovika, ki bi ša na Polica istinim zakonom u Policih da zlo učini, da togai imaju sva Polica platiti; ili tko bi naša lupeža pri svom imauju ili pri koga koli poličanina imanju, tko koli ubi lupeža kredući ali vodeći, da ga Polica sva plate; ili bi tko ubio gusara, a on ga hoće derati, a ovi ki se brani ubie ga, i togai Polica plaćaju.

Čl. 37^d. I jošće ako bi tko učinio krv mrtvu ili živu pri svomu imanju ali pri kući, a tko bi ga kreo i tomu je tajer zakon; ili pri živini ili indī, li taki e zakon. Ali pri žitu ali pri vinogradu ali inomu voću, li takier zakon, da ga Polica plaćaju; ere li svakojako ako bi se lupež uhitio u krei, ima se obesiti kako e posli pisano od lupeštva.

⁵ Čl. 41^b. Ako li bi ovi sebe braneći ter ča učinio na sebi, toi plaćaju Polica, tako je i prvo rečeno.

Ne dokaže li tužitelj svoje tužbe, kazni se kaznom, na koju bi bio suđen tuženi, da je pronađen krivcem¹.

Ovo su ostaci staroga shvaćanja.

Da vidimo sada ustanove *Poljičkoga statuta*, u kojima se zrcali naprednije poimanje krivnje!

U razlikovanju između ubijstva promišljenoga i ubijstva u svadi vrlo je sličan *Poljički statut Ruskoj pravdi* (čl. 4. i 5. Trojickoga rukopisa)². U *Ruskoj pravdi* govori se o ubijstvu „въ разбоѣ“ i o ubijstvu „на пирѣ“ „в свадѣ“. Pod ubijstvom u razboju smatralo se nakanjeno usmrćenje čovjeka s namjerom domoći se njegove imovine, a pod ubijstvom na piru, u svadje, ubijstvo počinjeno u uzrujanosti po prekomjernom uživanju alkohola, najpače rakije. U ovom drugom slučaju ubijca nije imao nakane ubiti, nego su se napiti svatovi posvadili, pa je jedan drugoga udario tako neprežno, da je udareni umro.

Analogno govori o ubijstvu u svadi *Poljički statut*, samo općenitije, jer ne napominje prigode svadi. Kazan je ubijstvu u svadi libar 240³.

Slično ruskome ubijstvu „u razboje“ je ubijstvo zakonom ašašinskim *Poljičkoga statuta*. Ubijca zakonom ašašinskim je onaj, koji hotice ubija iz zasjede, ili da se domogne blaga ili koristi, ili koji oplijeni onoga, koga je usmrtio⁴.

¹ Čl. 69. Ako li se ne dostigne, nego on se prav naide na koga e rečeno, tada osud pada opet na onogai ki e spomeuuo silu i nepravo se tužio.

Čl. 76. govori o krađi: ... Ako li se dostoi i prav se naide, tada ovi koji ga e prava ozloglasio i na u to zlo uzrekao, on ostaje pod onim uzrokom i pod onom pokorom, komu bi oni dužan. Ako li bi se krv našao, nego ako bi od tolika kako bi činila glava poiti ter se ovi odstao i prav se našao, tada mu se ima oni iskupiti punom vraždom.

² В. Сергѣевичъ, Лекціи и изслѣдованія по древней исторіи Русскаго права, III. izdanje. St. Peterburg 1903., str. 341. i d.

³ Čl. 37^a. Gdi li bi bila mrtva krv, hoće zakon stari da e tomu cina libar 240. Toi se razumi, ako bi se tko s kim svadio tere ubio edan drugoga.

⁴ Čl. 37^b. Ali li bi ubio tko koga zakonom ašašinskim, vola iz privarke, ali mu zasedši, ali ga ubio pri komu blagu ali za koju korist, ali e ga odro ubivši, tomu e zakon, da tni imaju priti (dvi) vraždi. I ako bi se mogao takovi ašašin ali razboinik ubititi, ima se obisiti ali razkvartati, ali bi poličanin ali izvanski.

Naš je zakon uzeo samo naziv latinski, ali mu je dao značenje sasvim slavensko, jer je bliže *Ruskoj pravdi* negoli susjednim statutima.

Po Du Cange u znači riječ „*assassinatus*“ *Caedes ex improviso, ex insidiis*, a „*assassinare*“ znači *ex insidiis interficere*¹. Prema tomu je *assassinatus* naše današnje potajno umorstvo. Ašašinsko ubijstvo *Poljičkoga statuta* nije samo hotično ubijstvo iz zasjede, potajno, nego i svako hotično ubijstvo iz pohlepe za dobitkom, dakle grabežno ubijstvo. Toj svojoj misli daje zakonodavac izražaja i time, što počinioca naziva ašašinom ili razbojnikom.

Mažuranić tumači riječ „ašašin“ da znači i razbojnika, a po našem pravu i onoga, koji počini umorstvo, naročito naručeno ili grabežno².

Najmanje se obazire na krivnju *Poljički statut* kod ozleda, jer kod njih normira kaznu prema veličini ozlede, bila ozleda zadana dolozno, bila kulpozno³.

Posljednja alineja citiranoga članka 35^b. daje naslućivati, da se je kod ozleda gledalo i na krivnju, jer veli, da cijenci osim po zakonu imadu procijeniti i po misli i savjesti, razabravši uzroke i povod djelu.

To isto daju naslućivati i ove riječi članka 40.: „oni ki budu ranam cincu imaju viditi i razgledati i pomislivši prociniti nič po zakonu i običaju a nič po domisli i po kušenciji“⁴. Ali se iz daljega

¹ Glossarium mediae et infimae latinitatis.

² Mažuranić, o. c. I., str. 9.

³ Čl. 35^a. Zadnja alineja: Ako li bi tko koga oklastio rukom, toi bi bio manganan ednom rukom al nogom ali tolikoe okom, svako edno tih nosi po vražde, ča e libar 120.

Čl. 35^b. Ako li bi mankala dva tai uda, tada dva krat toliko. Ako li tri, tada tri krat. Ako li četiri, tada četiri krat. Ako li pet, tada pet krat. Ako li sva šest, a čovik ne bi s togai umro, tada li takoi po tai račun. A za toi e toi takoi uzakoneno na veće vražde, ere e gori i leži čoviku zao život nego smrt, ka se jednom čoviku učini.

I još gdi bi se te takove stvari zgodile, ke bi takoi vele smetene, ima se prociniti po cincih, nič po zakonu, a nič po misli i kušenciji, i pake razabravši zač e toi učineno i po čem.

⁴ „Na konac i na svrhe kakova bi godir bila rana, edna ili jih veće, i u kom godir mistu, toi Polica uzakoniše ovakoi: ne budući nike ine načimbe ali takmine meju onime ki su u tom, tada oni ki budu ranam cincu imaju viditi i razgledati i pomislivši prociniti, nič po zakonu i običaju, a nič po domisli i po kušenciji, zač se ne mogu prem sve svake stvari na puni sasvim zakoniti, izmiriti i ugonitati, ni se mogu prem sve riči u šcatut postaviti, da ima se prosuti i prociniti, ka e

konteksta toga članka naročito vidi, da se to razbiranje cijjenaca ne odnosi na krivnju, nego na težinu rane i na njene posljedice.

Kod delikata protiv imovine, koji su dalje od krvne osvete, razlikuje *Poljički statut* jasno dolus od kulpe i od slučajaja. Za dolus rabi izraze „navlaš“, „hote“, zahvaliv se“, a za kulpu „nehote“¹.

Mažuranić misli, da Poljički statut za kulpu rabi i izraz „grihom“, pak se za potkrepu svoga mnijenja poziva na *Dušanov zakon* (192., 198. i 199. čl. 76. i 87.), gdje popaša „grehom“ očito znači štetu kulpoznu, s nehaja, nepomnje, a „nahvalicom“ naprotiv popašu dolozno počinjenu².

Ja mislim, da se ne da iz ustanova *Poljičkog statuta*³ izvesti ova dedukcija, nego da „grihom“ znači i dolozno i kulpozno i „ne pomirivši se s Bogom, grihom proklet“ znači ekskomuniciran, a „grih nepodobni“ sodomiju.

rana od koe žešća ali luća ali od smrti sunnenia, ali od koje se prime veće bolesti i teškošće i traćenia vola likarie ali škode; ali pako gdi se zgodi da se vide kosti ali pluće ali mošćani ali ine koe stvari od života: toi se sve ima sagnuti i primiriti, ere se ne mogu sve stvari izimenovati, kako e zgora rečeno“. Vidi Spevec o. c., str. 101.

¹ Čl. 57. ... nie tribi da bi nitko zgradio stane navlaš blizu drugoga meša, neka mu e lakše ondi trti oni drugi kotar.

Čl. 85. Na konac i na svršenje koim godir putem ali načinom, ili hote ili ne hote čovik čoviku učini koju šćetu u blagu i u imaniju, ali živomu ali gibućemu ali negibućemu, ali u žitu ali u kojoji hoć na svitu stvari, hoće svaka pravda, da mu plati i učini zadovoljno.

Nego samo tko učini nehote, ima mu biti razumak. A tko učini hote ali zahvaliv se, ima težu pokoru podnesti.

² Mažuranić o. c., II. str. 256., gdje citira čl. 36^d. *Poljičkoga statuta*, koji glasi: Ako li bi grihom ubio poličanin poličanina u Policih ali indi ednako nosi.

³ Čl. 32. Tolikoe tko bi se našao grihom proklet očito i navišćen za prokleta, da ne mozi općiti ni živiti s inimi ludmi, odlože čeladi od one kuće gdi stoi.

Čl. 84^a. Ako bi se tko naša u grihu nepodobnu ča se zove grih sodomski, ali bi bila muška glava ali ženska, ki bi bio u tom nečistu grihu ima se sažgati preza svakoga smilovanja.

Čl. 84^b. Ako li bi se grihom našla ženska glava ka bi dite udavila vola kakogodir hoć na svitu ali kim hoć putem ali načinom, ima biti po svaki put ognem sažgana, ako se naide; i ako se obnaide tui takova, ima svaki človik, tako muška glava kako ženska tui takovu, kad ju oboćiti, ima ju hitati pod zarok libar 25.

Vidi u primjedbi 4. na str. 160. citirani *članak 105.*, u kom se govori, da čovjek „grihom umre“ usmrćen od psa.

Bezuvjetno znači „grihom“ doložno u članku 84^b., koji govori o tom, kada mati udavi dijete.

U članku 36^d., koji citira Mažuranić, držim da će se dati supsumirati i doložno i kulpožno usmrćenje pod riječi „grihom ubio“, što se jasno vidi iz predašnjih članaka, na koje se ovaj članak nadovezuje, kako se razbira iz riječi „ednako nosi“.

U članku 105. znači „grihom umro“ bez sumnje: umro, a da se nije pomirio s Bogom, jer ovdje o kakovoj krivnji ne može biti govora. Izim ovoga posljednjega slučaja znači „grih“, „grihom“ sakriveno, dakle prema naravi delikta ili doložno ili kulpožno, ili samo doložno, ili samo kulpožno.

*Grbaljski statut*¹ razlikuje doložno i kulpožno usmrćenje čovjeka. Zanimljivo je, da kod doloznoga usmrćenja ne govori ništa o dolusu, nego ga suponira, dok kod kulpoznoga naročito govori o kulpi riječima „u nefelj (neotice)“. Valja jošte istaknuti, da ovaj statut govori u članku 114. i o kulpoznim ozledama.

I *Trsatski statut* razlikuje dolus od kulpe. To se već vidi kod usmrćenja² u članku 20., gdje rabi izraze „ki naskoči i da bi ubil“, iz kojih se izraza daje zaključiti, da misli na nakanjeno usmrćenje.

Nesumnjivo je ustanovio razliku kod čedomorstva. U članku 35. govori o doložnom usmrćenju djeteta materom, gdje veli: „Ako bi ka umorila dite, tere ne bi po nesriće“³. U članku 36. govori o kulpožnom usmrćenju djeteta, o čemu normira: „Ako bi ka mat dite u zibele umorila po nemarljivosti i nepomnje“⁴.

¹ Vidi „Pravdonošu“ od god. 1851., gdje je Vuk Ivčević priopćio Grbaljski statut.

Čl. 1. Ko čovjeka ubie glavu za glavu, ili 120 cekinah, 40 grošah i paru srebèrnu tursku u novcu, ako bi strana ubienog btiela pristati na mir.

Čl. 114. Koi bi čovjek čovjeka u nefelj (neotice) ranio ili makar i ubio, da ga nema bratstvo tražiti; ali valja da je vazda pokoran, i da dâ bratstvu koliko je više moguće kumstva.

² Čl. 20. Ako on, ki naskoči, i da bi ubil, da je glava za glavu, ako bi ga jeli.

³ Čl. 35. Ako bi ka umorila dite, tere ne bi po nesriće, i bi se otela čista činiti: da joj gre glava i onomu, ki bi ju naputil.

⁴ „Ako bi ka mat dite u zibele umorila po nemarljivosti i nepomnje: da plati crikve l. 25, a pravde drugeh l. 25“.

Tu se prvi put u hrvatski pisanom starom našem pravu sastajemo sa točnom razlikom između dolusa i kulpe kod usmrćenja čovjeka. Ali ni ovdje ne normira doložno usmrćenje pozitivno, nego negativno, i to tako široko, da bi se ovamo mogla supsumirati i kulpa, kad ne bi članak 36. napose normirao kulpe, i to posve pozitivno i upotreбивši izraz nepomnja, koji i danas za kulpu rabimo.

Positivno ga normira u članku 44. kod paleža, gdje kaže: „Ako bi kuću vaŕgal na zonuda, ili zle volje“¹.

„Na zonuda“ tumači Maŕuranić², da to ima biti „na (i)z unuda“, što znači: naćinom zasjednim, ŕljajući se iza kuće.

Prema tome bi normirao ćlanak 44. zasjedni i uopće svaki doloŕni paleŕ, jer ovo posljednje znaće rijeći „zle volje“.

Od latinski pisanih izvora spomenuti mi je kao najstariji na prvom mjestu *dekrete sv. Stjepana kralja* (god. 1001.—1038.), koji ustanovljuju već razliku između hotićnoga i slućajnoga usmrćenja³.

Za ove odredbe veli Maŕuranić da su potekle iz utjecaja pravnih nazora hrvatsko-slovinskih i panonskih Slovjena⁴.

Tu valja naroćito istaknuti, da se pod casus supsumira i slućaj i nepomnja, pa da se prema ondašnjem shvaćanju, koje bijaše prihvatilo iz narodnih prava i kanonsko pravo, kazni i slućajno usmrćenje⁵.

Kulpozno i slućajno usmrćenje kazni se nezatnom novćanom kaznom, a osim toga prema ustanovama kanonskoga prava postom, dok se hotićno usmrćenje, kako ga marginalna rubrika naziva (de homicidiis voluntariis), kazni samo znatnom novćanom kaznom.

¹ Ćl. 44. Ako bi kuću vaŕgal na zonuda, ili zle volje: da mu gre glava, i da plati l. 100, gospodinu 50, sv. Jurju l. 25, starecm l. 25.

² O. c., II. str. 257.

³ *S. Stephani Decretorum Lib. II.* De homicidiis: Et primo, casuali: cap. 13. Si quis autem casu occiderit aliquem; duodecim pensas auri persolvat: Et sicut Canones mandant, jejunet.

§ 1. Si vero liber alicujus occiderit servum; reddat alium servum, vel pretio componat; Et secundum Canones jejunet.

De homicidiis voluntariis. Cap. 16.

Si quis accensus ira, ac superbia elatus, spontaneum commiserit homicidium; sciat se secundum Senatus nostri decretum centum et decem daturum auri pensas.

⁴ Maŕuranić o. c., II. str. 256.

⁵ Timon, Ungarische Verfassungs- und Rechtsgeschichte, str. 420.

Kod paleža zahtijeva za kažnjivost doložnost riječima „per inimicias“¹, a kod krivotrote riječima „si quis fide commaculatus, corde pollutus juramento contrafactus, perjurio addictus invenietur“².

Statut grada Zagreba od god. 1242. (Zlatna bula Bele IV.) govori o doložnom i kulpožnom usmrćenju, ali doložnost presumira, te ističe samo kulpožno usmrćenje³, za koje rabi „in ludo sine premeditata malicia“. Iz ovih posljednjih riječi vidi se, da dolus drži promišljenom zlobom.

Statut grada Zagreba od god. 1266. (Privilegij Bele IV.) istim riječima normira usmrćenje i kazan za nj. Zanimljiva je njegova ustanova, kojom statuirá kaznenu odgovornost zemaljskoga gospodina, ako ne povraťi otete stvari ili ne izda zlikovaca, koji oplijene ili ubiju putnika ili građanina Zagrepčanina na njegovu teritoriju⁴. Ta se kaznena odgovornost ravna prema hrvatskome običajnome pravu.

U osudi⁵ od 1. augusta 1432. radi kulpožnoga usmrćenja, koje je počinio Vrban župan sin Matije na Šimunu sinu Dominikovu,

¹ *Decretorum Lib. II. cap. 30*: Si quis per inimicias alterius aedificia cremaverit igne, decrevimus; ut aedificia restituat, et quicquid supelectilis arsum fuerit, persolvat, et insuper sedecim juvencos, qui valent sexaginta solidos.

² *Ibid. cap. 15*. Si quis Valentium, fide commaculatus, corde pollutus, juramento contrafactus, perjurio addictus invenietur, perdita manu perjurium luat, aut quinquaginta juvencis redimetur.

³ Tkalčić, *Povjesni spomenici slob. i kr. grada Zagreba I.*, str. 15.: ... Si vero mortuus fuerit, due partes rerum suarum cedant parentibus occisi, tertia pars civitati.

Si vero captus fuerit, secundum consuetudinem de ipso vindicta sumatur; nisi quis in ludo sine premeditata malicia aliquem interfecerit, in hoc enim casu, centum pensas cognatis interfecit, viginti vero pensas ad communes usus refundat interfector, cui, si facultas non suffecerit, civium arbitrio reliquatur.

⁴ Quod si iidem hospites vel cives in districtu Hungarie, Dalmacie, Crowacie, Sclauonie spoliati vel occisi per latrones vel alios malefactores fuerint, dominus terre in qua spoliati aut occisi fuerint, estimata quantitate pecunie, iuxta arbitrium bonorum virorum et sacramentum concivium ad hoc electorum vel ablata refundat vel malefactorem ostendere teneatur, aut homicidii penam solvat iuxta Ducatus Sclauonie consuetudinem approbatam.

⁵ Item quia Vrbanus supanus filius Mathye condam supani de campo supani de campo zagrabiensi, concivis noster, in facto homicidii seu homagii Symonis filii Dominici per eundem Vrbanum juratum ex improvisu et nolenter ac non studiose neque ex preconcepta malicia per-

označuje se dolus sa „ex preconcepta malicia“ i „studiose“, a kulpa sa „ex improvisu et nolenter“. Ova je osuda zanimljiva i toga radi, što nam dokazuje, da se po uplivu kanonskoga prava mjesto kazni za kulpozno usmrćenje u statutu normirane nagodiše stranke onamo, da je imao ubijca otići u Rim „visitare limina beatorum Petri et Pauli“, ondje ishoditi oprostaj i vrativši se kući to dokazati.

Osudom od 23. novembra god. 1434.¹ osuđen je Đuro sin Petra, građanin zagrebački, radi slučajnoga usmrćenja Đure sina

petrati, pro anima sua et pro anima ipsius Symonis ad limina beatorum Petri et Pauli apostolorum in Romanam curiam in sedem apostolicam pro absolutione dicte perpetracionis ipsius homicidii personaliter ut debuit de ordinacione et commissione omnium affinium et consanguineorum dicti Symonis interempti visitavit et literam absolucionalem fratris Arualdi Guillini de Simone diuini pape primarii de ipsa Romana curia, reportando secum nobis presentavit prout in eadem expresse vidimus contineri, ideo ipsum Vrbanum racione ipsius homicidii contra quoslibet inpetitores et adversarios suos si qui forent, reddidimus et commisimus cum consensu dictorum affinium et consanguineorum suorum expeditum et omnium de pacificum et quietum, eidem nichilominus liberam inter nos et securam superinde manendi, habitandi et hinc et inde pergendi et proficiscendi ac itinerandi concedentes facultatem jure libertatis nostre privilegiate annuente.

Tkalčić, o. c., VI. str. 170.

¹ Item quamvis inter Gregorium filium Petri, civem civitatis Montis-grecherensis ac inter Clementem et Thomam filios Pauli de Kralewch racione necis seu homicidii similiter Gregorii filii prefati Pauli, fratris vero ipsorum Clementis et Thome uterini et carnalis per prefatum Gregorium filium ipsius Petri, in possessione sua in territorio dicte civitatis habita casualiter interfecti, litis et questionis ac controversionis materia mota fuerit coram nobis, ac tamen ipse partes per compositionem et ordinacionem plurimorum ydoneorum virorum ipsum factum homicidii seu homagii predicti ad bonum pacis et concordie finaliter deducendum ipsasque partes super eodem homicidio seu homagio, concordancium et unienium, ad talem pacis et concordie finalem devenissent unionem ymmo devenerunt coram nobis, quod prefatus Gregorius filius ipsius Petri secundusmet pro anima predicti Gregorii interfecti in prima dominica Quadragesime proxime affature ventura, Romam peregreproficisci et ibidem Rome talem literam expeditoriam obtinere et ab inde pro huius rei certitudiae et veritate circa fratres predictos ipsius interfecti Gregorii eandem literam reportare super eo, quod ipse Gregorius pro anima dicti Gregorii interfecti Romam peregreprofectus fuit, ac ibidem similiter Rome idem Gregorius filius dicti Petri habeat indumenta sacerdotalia comparare, et de ipsa Roma eadem indumenta sacerdotalia secum domum reportare ac pro anima prefati interfecti ad illam ecclesiam introdare debeat ubi ipse Gregorius interfectus est sepultus seu tumu-

Pavla iz Kraljevca, prema sporazumu stranaka, da ima hodočastiti u Rim, ondje ishoditi oprostaj i kupiti svećeničko odijelo, koje imade donijeti kući i za dušu pokojnoga Đure darovati crkvi, u kojoj je zakopan. Konačno imade donijeti i pokazati braći usmrćenoga pismenu potvrdu o tom, da je bio u Rimu i ishodio oprostaj.

Osudom od 11. septembra 1450.¹ osuđen je Mijo postolar sin Pavlov, što je Margaretu kćer Đure Kruševića iz Moravča bijesno i zlobno usmratio, potaknut vrazjom pobudom (furibunde et maliciose, dyabolica suggestione instigatus).

Statut dubrovački ne razlikuje kod usmrćenja nakane od nepomnje, nego kazni smrću svako usmrćenje, koje nije učinjeno u obrani².

latus; predicti autem fratres ipsius Gregorii interfecti post completionem predictae peregrinationis prefati alterius Gregorii homicide in ipsorum et universorum fratrum suorum personis id asumpserunt coram nobis, ut ipsi in personis quorum supra, predictum Gregorium peregrinatorem tam usque illud tempus peregrinationis ammodo incipiendo quam etiam post completionem et peracionem ipsius peregrinationis quietum et pacificum dimittere progredi et ambulare et quietum ac expeditum super eodem homagio et homicidio totaliter reddere et dimittere et insuper literam expeditoriam sub sigilo Capituli vel civitatis prefato Gregorio facere confici et emanere et manibus ipsius assignare.

Tkalčić, o. e., VI. str. 213.

¹ Item quia Michael sutor filius Pauli, concivis noster, quandam mulierem Margaretham vocatam, filiam condam Gregorii Krusslevych de Morawchan, procuratricem pauperum hospitalensium hospitalis nostri communis beate Marie virginis in dicta civitate fundati, furibunde et maliciose dyabolica suggestione instigatus, in dicta civitate prope ipsum hospitale commune interfecisse perhibetur ex a certo prout superinde mera certitudo est manifeste inventa, et quia ipse Michael sutor de civitate aufugit clandestine in sue culpabilitatis indicium manifestum . . . ideoque res et possessiones universe ac bona omnia ipsius Michaelis sutoris . . . super nos seu communitatem nostram et super dispositionem nostram communem devolute et redacte sunt de jure juxta contenta privilegii nostri communi.

Tkalčić, o. e., VII. str. 5.

² *Liber Statutorum civitatis Ragusii* (1272). Liber VI, cap. I. De homicidiis.

Quicunque fecerit homicidium, nisi se defendendo, quod plene possit probari, moriatur. Si autem qui homicidium ipsum commiserit aufugiat, sit in banno perpetuo et perdat omnia bona sua.

Vrlo je zanimljiva njegova ustanova „o kazni vražde“¹, po kojoj se Dubrovčanin, ako je usmratio podanika kralja Uroša, nije kaznio kaznom smrtnom, nego je imao platiti vraždu od 500 perpera. pošto

¹ Liber VIII, cap. LVIII, De pena vrasde (1308).

Antiqua consuetudo fuit per omnes reges et homines Sclavoniae et tocius regnaminis cum omnibus comitibus et homines Ragusii, quod si aliquis Raguseus interficeret aliquem de Sclavonia et de toto regnamine, quod solveret pro vrasda perperos quingentos, et e contrario facerent homines de Sclavonia et de regnamine.

Tempore vero nobilis viri d. Belleti Falletro tunc comitis Ragusii casus contigit, quod per Raguseum interfectus fuit quidem Sclavus et dictus dominus comes noluit sententiare dictam consuetudinem, sed voluit procedere secundum statuta Johannis Tiupoli, ad que servanda dicebat se per sacramentum esse adstrictum et ex hoc fuit discordia inter dictum d. comitem et homines Ragusii. Et super his per ipsum comitem et homines Ragusii missum fuit ad d. ducem et comune Veneciarum. Quibus questionibus et controversiis auditis, d. dux et comune Venetiarum mandavit quod dictus d. comes tunc procederet in dicto casu secundum dicta statuta. Tempore autem nobilis viri d. Andree Dauro, comitis Ragusii, misi fuerunt solempnes ambaxatores ad d. ducem et comune Veneciarum pro parte d. comitis et comunis Ragusii, supplicando reverenter et requirendo, quod ei placeret, quod de celero dicta antiqua consuetudo vrasde servetur. Quibus ambaxatoribus per d. ducem et comune veneciarum fuit responsum, et per ducales literas d. comiti et comuni Ragusii scriptum in mandatis: quod deberent mittere ad d. regem Urosium, et eum requirere et instanter rogare quod ei placeret justiciam, que Deo et hominibus et toti mundo amabilis est, servare ita quod si aliquis de suis hominibus et de toto regnamine interficeret aliquem Raguseum, quod ipsum homicidium mortis supplicio puniret; quod si facere vellet, d. comes et homines Ragusii parati erant facere similem justiciam, si aliquis Raguseus interficeret aliquem Sclavum. Et si dictus rex non esset contentus et non vellet facere dictam justiciam, scilicet punire mortem pro morte, sed vellet omnino servare dictam consuetudinem vrasde, quod d. comes et homines et comune Ragusii eandem vrasdam et ipsam consuetudinem vrasde servare teneatur et facere dicto d. regi et hominibus Sclavonie et tocius regnaminis, non obstantibus in hoc casu statutis et capitulis d. Johannis Teupoli. Unde visis et intellectis dictis literis d. ducis, ipse d. comes et comune Ragusii miserunt solempnes ambaxatores juxta mandatum d. ducis ad dictum regem, supplicantes reverenter et eum requirentes instanter, ostendendo etiam ei literas predictas d. ducis, quod ipse faceret justiciam de suis hominibus et tocius regnaminis secundum modum supra dictum, si casus contingeret, quod Deus avertat, quod si facere vellet, d. comes et homines Ragusii parati erant de suis Raguseis ei facere illud eidem. Quibus auditis, dictus d. rex respondit quod in hoc nullo modo assentiret et quod nolebat spargere sanguinem suorum, sed volebat servare et tenere antiquam consuetudinem vrasde predecessorum suorum et suam,

kralj Uroš nije htio napustiti staro običajno pravo i kazniti smrću svoje podanike, ako usmrte Dubrovčanina, premda su ga Dubrovčani za to molili i sjetili ga na to, da je u ovom slučaju kazan smrti pravedna te Bogu i cijelom svijetu ugodna.

Ovo je rijetko zanimljiv primjer sukoba staroga slavenskog shvaćanja komposicione naravi kazne sa shvaćanjem novijim, koje je prožeto javnopravnom naravi kazne. Ali još nije ni kod ovoga prodrlo uvjerenje, da kazan valja odmjeriti prema veličini subjektivne krivnje, nego traži glavu za glavu.

Hvarski statut ne spominje razlike između doloznoga usmrćenja i kulpoznoga, premda kazni usmrćenje kaznom smrti¹. On samo govori o „homicidium“, a da ne spominje ni „dolus“ ni „culpa“ ni „casus“.

Tako isto normiraju usmrćenje, koje kazne kaznom smrti, a da ne razlikuju nakane, nepomnje ni slučaja *statuti korčulanski*², *brački*³, *rapski*⁴ i *lastovski*⁵ (vidi slijedeće bilješke na str. 172.).

et quod aliud non faceret aliquo modo, quia hoc etiam firmaverat per sacramentum. Et quod Ragusei facerent de suis Raguseis quicquid vellent, sed ipse aliud non faceret de suis hominibus, nisi secundum dictam consuetudinem vrasde. Et hec omnia firmavit sacramento dictis ambaxatoribus nostris et dedit eis pro comuni Ragusii autentica et sollempnia privilegia. Unde nos Andrea Dauro, comes Ragusii, cum nostris minori et magni consiliis, cum laude populi in cuncione publica in platea comunis ad sonum campanarum more solito congregata, volentes literas et mandatum domini nostri, d. ducis reverenter servare; bono statui hominum et civitatis Ragusii sollicite providere statuimus et firmanus: quod si aliquis Raguseus de cetero aliquem de Sclavonia vel de toto regnamine interfecerit, solvat perperos quingentos pro vrasda, secundum dictam antiquam consuetudinem vrasde, et si dictam vrasdam non solvet, sit in banno civitatis et districtus Ragusii, donec dictam vrasdam integro solverit.

¹ *Statuta Communitatis Lesine*. Liber tertius, cap. 31. Praeterea ordinamus, quod quaelibet persona, quae committeret aliquod homicidium; et manifestum fuerit Domino Comiti, et Iudicibus: si erit in forziam Dominationis: si non erit nobilis suspendatur per gulam taliter quod moriatur, et foemina comburetur; et si erit nobilis decapitetur taliter quod moriatur.

² *Statuta et leges civitatis Curzulae*. Cap. 1. de homicidio. Item firmamus, quod quicumque fecerit homicidium... mori debeat.

Ovaj statut govori o dolusu izriječkom kod paleža određivši u cap. 49. čl. 89.: Item statuimus, quod si quis derobaverit vel combuserit alicuam domum, mandram, copam, vel metam bladi ex aliquo dolo vel iniquo modo...

Mažuranić, o. e., II. str. 257.

*Kotorski statut*¹ određuje dvovrsnu kaznu za usmrćenje. Usmrti li tko Kotoranina, koji deset godina stalno prebiva u Kotoru i nosi javne terete, kazni se smrću. Usmrti li tko Kotoranina, koji nije

K str. 171. ³ *Statuta municipalia ac Reformationes Magnif. Communitatis Brachiae*. Cap. XXVII. De eo qui committeret homicidium.

Praeterea ordinamus, quod qualibet persona quae committeret aliquod homicidium . . . , si non erit Nobilis suspendatur per gulam taliter quod moriatur, et foemina comburetur, et si esset nobilis decapitetur taliter quod moriatur.

K str. 171. ⁴ *Statutum Communis Arbae*. Lib. IV., cap. XXXI. De homicidio perpetrato. Statuimus et ordinamus quod quilibet qui perpetraret aliquod homicidium in Arbo seu in districtu . . . si talis homicida poterit capi suspendatur taliter ut moriatur. . . Item ad dictam paenam cadat quilibet qui interficeret aliquem Arbensem extra districtum et insulam nostram.

K str. 171. ⁵ *Libro delli ordinamenti e delle usanze della universitade et dello comun della isola di Lagusta*. Cap. I. De homicidio.

Statuimo et ordinemo, che ogni persona, che fara, ovvero comettera homicidio debbia morire et esser morto, condemnato a morte se non provasse legitimamente, che quello homicidio hauesse fatto defendendosi; et se quello che hauesse fatto lo homicidio fugisse e scampasse sia handito perpetuamente della isola de Lagusta, et dello suo distretto; et tutti li beni mobili et stabili dello ditto homicida vegnano alli heredi dello homicida salva la ragione de ogni persona in quei beni et se lo homicida non hauesse herede, che lo detto bene, vegna allo più propinquo dello homicidoro.

¹ *Statuta civitatis Cathari*. Cap. LXXXII. De homicidiis.

Affectantes iniquorum praesumptuosam audaciam refrenare statuimus et ordinamus, ut si aliqua persona quovis modo interfecerit aliquam nativam personam, quae per decem annos proxime elapsos assidue habitaverit, et factiones, et onera nostrae civitatis supportaverit, laqueo suspendatur . . . Si quis vero noster civis, vel alter, interfecerit aliquam aliam personam forensensem, volumus quod sustineat illam realem, vel personalem poenam, quam nostri cives in civitate vel loco unde est ille interfectus sustineret; et si aliquis forensis interfecerit aliquem forensensem in nostra civitate aut districtu, laqueo suspendatur; et si aliquis Albanensis, Sclavus, vel Vualachus interfecerit aliquem civem Catharenssem, et testibus non poterit probari, et aliqua fama, vel praesumptio de ipso esset, quod Comes et Iudices habentes Deum prae oculis, possint ipsum Albanensem, Sclavum vel Vualachum poni facere ad tormentum, prout eis visum fuerit, ut veritas cognoscatur, et Justitia firmatur; et si aliquis noster civis interfecerit aliquem civem aut habitatorem Cathari, qui non habitaverit, nec onera nostrae civitatis supportaverit per decem annos continue . . . solvat de poena yperperos quingentos, quorum medietas sit nostrae Communitatis, et alia heredum vel propinquorum illius interfecti . . . Item illi, vel ille qui committerent dicta homicidia, seu qui facerent fieri dicta homicidia, subiaceant poenis praedictis.

deset godina neprekidno prebivao u Kotoru i nosio javne terete, plaća 500 perpera. Usmrti li Kotoranin u Kotoru stranca, kazni se onom tjelesnom ili novčanom kazni, kojim zavičajni zakon usmrćenoga kazni Kotorane. Ne uzmogne li se strancu, koji je usmrtio Kotoranina, svjedocima dokazati krivnja, a ima protiv njega razloga sumnje, može se staviti na mučila. Na nakanu počiniočevu daje naslućivati samo odredba, koja se odnosi na poticanje na usmrćenje, jer u tom pogledu određuje statut, da se poticatelj kazni istom kaznom kao i neposredni počinitelj (seu qui facerent fieri dicta homicidia).

Udara u oči, da je u tom pogledu kotorski statut posve prihvatio subjektivno stanovište.

*Šibenski statut*¹ počinje normu o usmrćenju riječima: „Ako koje lice, zaboravivši svoj vječni spas, usmrti koga“. Po tom se može suditi na krivnju usmrćenja, jer bez krivnje nema grijeha, dakle ni gubitka vječnoga spasa. Dionici, koji su pri činu neposredno sudjelovali, kazne se kao i neposredni počinitelj.

O potajnom umorstvu govori napose i kazni ga pooštrenom smrtnom kazni. Ovdje jamačno „assassinus“ znači onoga, koji iz potaje ubija, a to je značenje, kako vidjesmo, imala ta riječ i u talijanskim statutima.

*Trogirski statut*² normira poput kotorskoga, da se poticatelj kod usmrćenja kazni istom kaznom, kojom i neposredni počinitelj. Ali ide dalje od kotorskoga, pače i od šibenskoga, u tom pogledu, što uspoređuje neposrednomu počinitelju i pomagača, ter ga jednako

¹ *Volumen statutorum, legum et reformationum civitatis Sibenici*. Liber sexstus, cap. 59. De homicidio puniendo:

Si qua persona sit immemor aeterne salutis, quod personam aliquam interficiat, seu occidat; jubemus, ut personaliter puniatur taliter, quod moriatur. Et ij omnes penam similem patiantur qui fuerint cum percussore praedicto, et ferierint, seu percusserint eum qui mortuus est...

Si vero fuerit aliquis assassinus tunc trahatur ad caudam asini per loca consueta civitatis Sibenici, et postea prostretur in terram, cum capite deorsum, et cum pedibus sursum, taliter, quod moriatur.

² *Statuta et Reformationes civitatis Tragurii*. Liber secundus, caput 13. De poena facientis homicidium.

Statuimus, et firmiter ordinamus, quod quicumque perpetraverit, fecerit seu commiserit, aut committi fecerit homicidium, aut dederit auxilium vel favorem ad homicidium perpetrandum, sine omni remedio capite mutiletur, vel suspendatur ita quod moriatur. Et semper medietas omnium suorum honorum mobilium vel immobilium deveniat et detur propinquis proximioribus occisi.

kazni. Pošto se poticanje i pripomoć kazni samo ako su dolozno počinjeni, treba iz toga izvesti sud, da se ovdje radi samo o doloznom usmrćenju. Ostatak je staroga shvaćanja odredba, da polovica pokretnoga i nepokretnoga imetka ubilčeva pripada bližim rođacima usmrćenoga.

*Paški statut*¹ govori napose o kazni onih, koji se slučajno posvade i potuku, te o kazni onoga, koji slučajno rani drugoga mačem, batinom, kamenom ili drugim oružjem. Kako se jasno razabire iz onoga, što se citira u primjedbi toga mjesta, obuhvaća ova norma ne samo slučajna djela, nego i kulpozne delikte ove kategorije.

*Spljetski statut*² govori najprije o usmrćenju i njegovoj kazni, a da ne spominje ništa o krivnji. Ovamo je sigurno supsumirao dolozno i kulpožno usmrćenje. Pomagač se kazni istom kaznom, kojom i neposredni počinitelj. Onda govori napose „de assessinis“³,

¹ *Statuta Communitatis Pagi*. Additiones. Ex Statuto Criminali Pagi. De illis, qui casualiter questionem faciunt et ad manus veniunt. Statuto praesenti in illis, qui casualiter quaestionem faciunt, et ad manus veniunt, taliter observari iubemus, quod si quis alicui casualiter questionem faciendo dederit de pugillo, aut manu aperta, cadat ad penam de lib. tribus par. et hoc sine sanguine; cum sanguine autem condemnatur percussus in lib. quinque. Si vero constabit aliquem casualiter vulneratum fuisse de gladio, bastono, ense, sive lapide, aut quacumque alia arma super vultum, vel caput, et appareat signum vulneris, vel percussus perdat membrum; tunc juxta conscientiam Domini Comitum talis percussus condemnatur, semper satisfaciendo damnum percusso.

² *Statuta et leges civitatis Spalati*. Liber quartus de maleficiis, cap. XVII. De homicidio et debilitatione membri.

Item statutum et ordinatum est, quod si quis aliquem percusserit cum ense, cultelo, lancea, vel spontone, vel similibus ita quod percussus inde mortuus fuerit, vel qui opem ad praedicta dederit, puniatur capite . . .

Si vero non perierit, sed membri alicuius habilitatem perdiderit, puniatur in centum libris. Et si in vultu plagam fecerit, duplicetur poena.

³ Cap. XLVIII. De assessinis. Item statutum et ordinatum est, quod si aliquis percutti fecerit aliquem per aliquem assessinum, tam assessinus, quam ille qui eum percutti fecerit in trecentis libris ultra penas contentas in presenti volumine statutorum penitus condemnatur pro solo assassinatu . . . Nec intelligatur assessinus ille, qui percusserit aliquem, qui percussus prius percusserit patrem, matrem, filium, fratrem, sororem carnalem, vel nepotem carnalem, aut patrinum, aut avunculum carnalem, vel cognatum carnalem, aut fratrem consobrinum dicti affendentis, quia assessinus in talibus coniunctis personis non vendicat sibi locum.

Et ille intelligatur assessinus, qui forensis fuerit et per pecuniam conductus ad maleficium committendum.

a to su oni, koji se dadu najmiti, da zlostavljaju drugoga. Tu se dakle radi o doloznom naručenom djelu. Ne smatra se onaj „*assessinus*“, koji bude zlostavljao onoga, koji je prije zlostavljao koga od njegovih srodnika, dok se smatra „*assessinus*“ onaj stranac, koji se za novac daje na zlo nagovoriti.

Kod paleža govori napose o dolusu izrazima „*malo animo*“, „*studiose*“ i „*malo modo*“¹.

*Statut skradinski*² točno luči dolozno usmrćenje (*quicumque fecerit homicidium dolo*), naručeno usmrćenje (*accepto precio vel precibus*) i kulpozno usmrćenje (*quicumque interfecerit hominem*). Prema težini krivnje određuje statut i kazan, i to za dolozno usmrćenje gubitak cijeloga imutka i izgon, koji ima posljedicom bespravnost, za naručeno smrt, a za kulpozno novčanu kazan.

Pomagači kazne se kaznom neposrednoga počinitelja. Kod pomagača je također precizno izrazio, da zahtijeva doloznost za njihovu kažnjivost, veleći: tkogod bude išao sa ubijecom i udarao ili ranio za to, da učini navedeno ubijstvo (*et omnes illi, qui cum omicida iverint, et percusserint vel vulneraverint ad faciendum*

¹ Item statutum et ordinatum est, quod si quis *studiose et malo animo miserit ignem in aliqua domo, causa ipsam domum comburendi in civitate Spaleti vel in burgo dicte civitatis, igne comburetur ita, quod penitus moriatur. Si vero extra civitatem in loco habitationis hominum dictum ignem in aliqua domo vel baldo miserit studiose et malo modo, puniatur usque ad trecentas libras et in minori quantitate ad arbitrium rectoris, considerata conditione et qualitate facti. Si vero in aliena blada malitiose quis ignem miserit solvat banum centum librarum. 151. čl. 35. Mažuranić (l. c., str. 257.).*

² *Statuta civitatis Scardonae. Cap. 95. De homicidiis puniendis: Ita statuimus, quod quicumque fierit homicidium dolo, omnia bona sua mobilia vel immobilia destinantur, de quibus medietas sit comuni, alia vero medietas perveniat heredibus defuncti vel proximioribus, comiti vero VII romanatos solummodo et sit esbanditus in perpetuum, non audeat intrare in civitatem Scardonensem, nec eius districtum; et si quis eum offenderet in persona vel rebus, non teneatur respondere; et omnes illi, qui cum omicida iverint, et percusserint vel vulneraverint ad faciendum dictum omicidium, puniantur ut homicide; et si non vulneraverint nec percusserint, puniantur ut homicide in perpetuum.*

De eodem.

Item quicumque *accepto precio vel precibus fecerit homicidium*, suspendatur, et bona ipsius amplificentur ad comunem.

Cap. 121. Si quis *interfecerit hominem*:

Item quicumque *interfecerit hominem*, solvat . . . in denariis romanatos, et qui eum receperit in civitate solvat XII romanatos.

dictum omicidium). Tako se isto pomagač kazni i onda, ako ne bude tukao ni ranio.

Analogno zagrebačkomu statutu normira krivnju kod usmrćenja *Dekret VI. Matije I. (1486.)*¹, koji dolus naziva „deliberative“, „ex praeconcepta malitia“, „animo deliberato“, dakle promišljeno, slučaj naziva „casualiter“, a kulpu „inopinate“, uz to još i negativno izrazivši, da nije djelo dolozno počinjeno.

Za slučajno i kulpozno usmrćenje određuje, da se može ubijca slobodno nagoditi sa rodbinom usmrćenoga, dok dolozno usmrćenje kazni smrću.

II.

Hrvatsko-ugarsko pravo do god. 1852.

Rimsko-germansko, a naročito austrijsko pravo bilo je od odlučnoga dojma na razvoj kaznenoga prava u Hrvatskoj i Ugarskoj, premda nije nikada formalno recipirano. Razlog tome valja tražiti u činjenici, što do apsolutizma nije u Hrvatskoj ni u Ugarskoj, osim Vojne Krajine, bilo sustavnoga kaznenoga zakona, nego se kazneno pravo sastojalo od pojedinih zakonskih članaka, od običajna prava i prakse.

Odlučan dojam austrijskoga kaznenoga prava na naše vidi se jasno po činjenici, da je kazneni zakon Ferdinanda III. za Donju Austriju od 13. decembra 1656. preveden na latinski i god. 1697. priklopljen II. dijelu „Corpus juris hungarici“ kao „*Praxis Criminalis*“².

¹ *Matthiae I. Decretum sextum (1486)* art. § 51.:

Item; si qui hominum eujuscunq; condicionis, et praeeminentiae existant, deliberative homicidium perpetraverint; omni redemptione semota, interficiantur.

Si vero homicidium non ex praeconcepta malitia neque animo deliberato, sed casualiter, aut aliter inopinate occiderit, occisor cum propinquis occisi, liberam concordandi habeat facultatem.

² *Praxis Criminalis*, part. II, art. 62. Qui alium malitiose occidit, adeoque humanum sanguinem fundit; etiam ejusdem sanguis fundatur.

§ 1. Cum vero homicidia non sint ejusdem rei, siquidem alia malitiose, alia ex improviso patrantur. . .

§ 9. Communia homicidia, quibus non mortis, sed aliae poene statutae sunt, sunt illa, in quibus una aut plures in Legibus fundatae circumstantiae alleviantes intereurrunt, nimirum:

1°. Si homicidium sine malitioso proposito et contra occidentis voluntatem contingat.

O g o r e l i c a, Kazneno procesualno pravo, str. 80.

Praxis Criminalis razlikuje dolusno i kulposno usmrćenje. Dolus naziva „malitiose“, a kulpu „ex improviso“, „sine malitioso proposito et contra occidentis voluntatem“.

Znanost je išla dalje od „Praxis Criminalis“ te se obazirala i na kasnije austrijsko zakonodavstvo.

Slemenici¹ razlikuje dolus directus, dolus indirectus i kulpu. Indirektnoga dolusa ne označuje jasno poput „Theresiane“ i Josipova zakona. Po njegovu shvaćanju govorimo o indirektnom dolusu onda, kada je počinitelj mogao i morao lasno predvidjeti ono, što će iz njegova djela slijediti. Po toj se definiciji indirektni dolus nimalo ne razlikuje od kulpe, koju imamo onda, kada se djelo počini po nestatku razbora i nužne pažljivosti. Ali po primjeru, što ga navodi za indirektni dolus, vidi se, da je njegovo shvaćanje identično austrijskomu. On naime kaže, da imamo indirektni dolus, kad netko hoće nekoga samo tući, pa jakom silom ubojito oružje upotrijebi spram nježnijega dijela tijela. Prema tomu traži za nj osim onoga, što je navedeno, jošte i „versare in re illicita“.

Kubinyi² sasvim ispravno indirektni dolus ne drži dolusom, premda ga dobro pozna i zna za sve njegove rekvizite, nego ga drži kulpom, što i jest. On doduše govori o „indirecta prava intentio occidenti“; ali kako se po daljem njegovu razlaganju vidi, traži za dolusno usmrćenje namjeru, makar i indirektnu, da usmrti

¹ Szlemenics, *Elementa Juris Criminalis Hungarici, Posonii 1817.* § 25. *Delictorum criminalium variae sunt divisiones, ac 1. quidem aliud est delictum verum seu dolosum, quod dolo patratum seu directo seu indirecto, aliud culposum, alias quasi delictum, quod per defectum intellectus et debitae attentionis committitur.*

Dolo directo patrari delictum dicitur, dum delinquens id, quod consecutus est, reipsa intendit, indirecto autem, dum id quidem non intendit, at facile praevidere et potuit, et debuit, ex actu ejus id secutum esse; e. g. dum quis alterum verberare tantum volens, mortifera instrumenta parte corporis delicatiori, et magno impetu applicat.

² Alexandri Kubinyi, *Enchiridion Lexici Juris incliti regni Hungariae, Posonii 1832., str. 246.: Homicidium dolosum, quod fit dolo malo seu ex prava intentione directa vel indirecta occidendi culposum, seu ex voluntario et casuali mixtum, quod quidem occidendi intentionem non includit, culpam tamen majorem vel minorem: si nempe quid facies, ex quo praevidisti, vel praevidere potuisti, alterum posse occidi; et tamen ut id caveatur diligentiam non adhibuisti. Ut, si sclopus explodas in loco, ubi frequens solet esse populus etc., quod quidam indirecte vocant voluntarium. Vel si des operam rei illicitae aut prohibitae, ex qua praeter tuam intentionem sequitur occisio: ut, si foeminam praegnantem leviter percutias, ex quo postea per accidens sequitur abortus.*

čovjeka, dakle traži najmanje ono, što mi danas razumijevamo pod dolus eventualis.

Pisac „*Manuale Procuratorum et Causantium*“¹, premda je devet godina kasnije pisao, zaostaje za Kubinyiem u shvaćanju krivnje, jer prihvaća pojam indirektnoga dolusa, kako se razvio u teoriji i zakonodavstvu.

Još valja istaknuti, da po mnijenju ovoga pisca onaj, koji čini zlo djelo „rei illicitae operam dans“, odgovara i za njegove ne-sakrivljene posljedice.

Još je direktniji dojam austrijskoga kaznenoga prava u Vojnoj Krajini.

„*Senjski statut od god. 1757.*“² poziva se na carske konstitucije „Carolinu“ i „Ferdinandeu“ i na opće pravo kao supsidijarno pravo.

Prema tome je vrijedio u Senju kazneni zakon Ferdinanda III., u koliko u njemu nije bilo propisa, dakle kao supsidijarno pravo, „*Constitutio Criminalis Carolina*“, koja je kao supsidijarno pravo i u Austriji do „*Theresiane*“ bila na snazi.

¹ *Manuale Procuratorum et Causantium*, Pestini 1841.: Homicidium dolosum, quod fit animo praecise occidendi, vel indirecte dolosum, quod fit tantum animo verberandi, non occidendi.

Hoc fit instrumento, et modo per se mortifero, et tunc vulnus vel est absolute, et per se lethale; vel per accidens est enatum tale, et lethale redditum.

Homicidium casuale, quod ut sine intentione illum laedendi, qui occisus est; estque hoc vel culposum, dum quis alium rei illicitae operam dans, sed sine dolo occidit, vel Jure licito versans, non adhibet debitam circumspectionem — vel est pure casuale, cum versans in re licita, et circumspectionem debitam adhibens, fortuito occidit alium.

² *Caesareo-Regium Statutum liberae, regiae, ac commercialis civitatis maritimae Segniae*, quod ab augustissima Romanorum imperatrice . . . Maria Theresia 1757. imperiali, ac regia auctoritate typis vulgari jussum est.

Pars. II. Art. XXIX. De exercitio Meri Imperii, seu administratione Jurisdictionis Criminalis Segniae: Expositis hucusque in administranda justitia Civili Magistratum, Advocatorumque functionibus super est, ut demum de officio criminali agamus quod sicut ex vaga adeo morum pravitate descendit, ita, si ex integro tractandum esset, vastis voluminibus indigeret, nos vero materiae amplitudini neciliquam obsequentes in vindicta publica administranda minus consilium (cui tam gravae Justitiae Segniae imposterum demandamus) ad Caesareas Constitutiones Carolinam et Ferdinandeam, aut demum ad Juris Communis subsidium ailegedamus, atque praesenti Articulo brevi tantum Compendio de Methodo tractabimus, qua Justitiae vindicative officium gerendum sit.

Ovo je, držim, dokaz, da je u Vojnoj Krajini vrijedilo austrijsko kazneno pravo i prije „Theresiane“, koja je naredbom dvorskoga ratnoga vijeća od 9. aprila 1769. uvedena u Vojnu Krajinu¹.

III.

Sadašnje shvaćanje našega naroda.

I u onim krajevima, gdje vlada krvna osveta, narod točno razlikuje dolozno usmrćenje od kulpoznoga, te ovo drugo naziva da se zbiljo „po nesreći“², da se dogodilo „ne u zbilji, nego u šali“.

Jasno se vidi shvaćanje našega naroda o krivnji iz odgovora na pitanje dra. V. Bogišića³: „Da bi se neki kazniti mogao radi zla djela, treba li da djelo bude učinjeno zlom namjerom?“

Odgovor iz Stubice glasi: „Narod strogo razlikuje, što je hotimice i nehotice učinio. Ako je hotimice učinjeno, tad narod

¹ Ogorelica. Kazneno procesualno pravo, str. 89.

² Vuk vit. Vrčević, Narodne pripovijesti i presude iz života po Boki Kotorskoj, Hercegovini i Crnoj Gori. Dubrovnik 1870. U pripovijesti „Pogibija bez nevolje“ (Kmetovski sud), str. 37., glasi osuda: „Za to osudismo, da Jovaš Mijatov nije po činu no po nesreći ubio Rada Nikolina, te za to nije ni glavom dužan Radovoj kući.“

U pripovijesti: Nenadna smrt, str. 211., glasi ispovijed Pera Savova: „Znadi pope, da ja ubih pokojnog Jovana Stevanova. Ubih ga po nesreći. Počinismo u hladu. On pokojnik izvadi moju pušku, da je pregleda, a ja njegovu. Obojica mladi, a puške obje napunjene i za zlo spravne, da bi na oca upalile. Napinji ja njegovoj pušci čaraka, a on mojoj. Ne znam ni sam kako mi se omače vuk s gornjega zuba te puška upali, i kad nesretnja ura hoće, pogodi ga zrno pod lijevo pazuhu po po srijed srca — ni jaoh!“

U pripovijesti: „Pravdanje optuženika, da je ubio jednu djevojku“, str. 253., kaže optuženik: „Zarva me pokojna Gordana, da igramo u horo. Skočih, ako mi se i neće, jer kaže se: Ko je u kolu, valja da igra. Obigrasmo nekoliko puta gurno; hoću da i ja mećem iz puške kako je običaj, izvadim malu pušku i, natežući čaraka u igri, omakne mi se i žalosno pukne, a nesretno očebarsne u nogu pok. Gordanu. Tu se smuti horo, a ja više nego svi počnem lelekat, i da mi nije bilo žao dušu izgubiti, hotijah se Juda nazvati (t. j. ubiti sam sebe), dok pok. Gordana pred narodom zavika, da joj nije nego malo zahvatilo i pridoda: I da si me i ubio, pa što je za to? nije u zbilji nego u šali.“

³ V. Bogišić, Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovjena, str. 587. i sl.

zahtijeva potpunu kazan i naknadu štete; naprotiv ako je slučajno (pripetilo se), tad ne zahtijeva kazne, ali naknadu štete svakako. Ipak osuđuje i lakoumnost, jer se na pr. puškom, vatrom i t. d. nije šaliti ni igrati, s toga i tu zahtijeva neku kazan.“

Odgovor iz Gradiške i brodske pukovnije: „Doista treba, jer narod veli, ako ko koga nehotice ubije, ne zasluži nikakve kazne, samo se mora dokazati istina nehotenja; a to može samo kod poštena čovjeka biti, jerbo se u protivnom slučaju o istini sumnja, te ubojica ma i manjom kaznom kažnjen biva.“

Žumberak: Narod u opće veli: „glava za glavu“, kad ko koga ubije.

Kotari i Bukovica u zadarskom okružju: „Ako ko kakovo zlo djelo učini bez zle namjere, narod drži, da nije kazne zaslužan; ipak mora štetu nanesenu platiti, na pr. ako koga ubije, mora platiti rodu ubijenoga mrtvu glavu, i kad se na to dobrovoljno obveže, pomire se i ostanu pri prvašnjoj ljubavi.“

Makarsko primorje: „Po narodnom mišljenju, kad ko koga nehotice ubije ili rani, nije zaslužio kazan, . . . pa kad sud osudi onoga, koji je ubijstvo počinio, tada ga narod sažaljeva.“

Osrednja Bosna: „Nehotični ubojica ne zasluži drugo, nego da ište proštenje od ostavših ubijenoga i pomogne sirotama.“

Konavli: „Bez zle namjere ne drže da je zločin — ali šteta nanesena nepažnjom imetku, životu ili zdravlju drugoga, treba da barem dijelom bude ex arbitrio boni viri nadoknađena tim, koji je učinio.“

Stara Pazova: „Ako je ko nehotice nekoga ubio, mnijenje je naroda to, da taj ne zasluži istu kazan, kao onaj, koji je hotimice koga ubio.“

Stročinci: „I prosti narod razlučuje među zločinom, učinjenim zlom i nehotice, te posljednjemu krivicu i kaznu olakšava.“

Zemun: „Da bi se neko kazniti mogao, treba da zlo djelo bude učinjeno zlom namjerom, inače ne, nego kažu, da je nesreća, za koju žale i ubojicu i ubijenoga.“

Grgurovački i knjaževski okrug u Srbiji: „I narod pravi razliku između hotimičnog i nehotimičnog ubijstva.“

Ljeskovec i trnovska okolica u Bugarskoj: „Dakako, treba zla namjera, inače se ne može kazniti za to, što je učinjeno slučajno bez da je пчал: Сам Бог не зборква.“

Hercegovina i katunska nahija u Crnoj Gori: „Gleda se svakako, i to najglavnije na namjeru. Ako ko bez namjere, dakle

nehotice, koga rani ili ubije, to on ne plaća krv kao za ranu ili ubijstvo, nego samo nešto za štetu, koju je pretrpio kroz to ranjeni ili familija ubijenoga, koliko dobri ljudi nađu da je pravo.“

Hercegovina, Crna Gora i Boka Kotorska: „Da bi čovjek čovjeka baš nehotice ubio, što narod kaže „po nesreći“ i to kad bi se pred nekoliko ljudi dogodilo, ili da bi prije smrti mogao ubijeni kazati, kako se je omakla puška ili da ubojica nije radio zlom namjerom: narod, premda žali, opet ubojicu ne krivi, nego nesreću, ali s druge strane, ako s lude glave ili obijesti je zlo učinio, t. j. moglo se nedogoditi, narod ubijcu krivi.“

Kako se po ovim odgovorima vidi, samo u Žumberku ne razlikuje narod između doloznoga usmrćenja i kulpoznoga, ne pita kod usmrćenja uopće za krivnju, nego gleda samo na uspjeh i traži „glavu za glavu“. Ja mislim, da je to nemoguće, i da onaj odgovor nije u skladu sa narodnim shvaćanjem, nego da narod traži „glavu za glavu“ samo kod hotimičnoga usmrćenja, dok se za nehotično usmrćenje zadovoljava mnogo blažom reakcijom.

Prema odgovorima iz Gradiške i brodske pukovnije, Zemuna, iz Bugarske, Makarskoga primorja, osrednje Bosne i Konavli drži narod kažnjivim samo dolozno usmrćenje. I ovi mi se odgovori čine samo dijelom ispravni, jer ne mislim, da bi narod držao nekažnjivim kulpoznog usmrćenje, to jest usmrćenje učinjeno s nepreznosti.

Odgovaraju shvaćanju našega naroda odgovori iz Stubice, Kotara i Bukovice, osrednje Bosne, Stare Pazove, Strošinaca, Grgurovačkog i knjaževskog okruga u Srbiji, Ljeskovca i trnovske okolice u Bugarskoj, Hercegovine i katunske nahije u Crnoj Gori, jer razlikuju zlu nakanu, nepomnju i slučaj.

Najpreciznije i najljepše izraženo je shvaćanje narodno u odgovoru iz Hercegovine, Crne Gore i Boke Kotorske, jer točno razlikuje usmrćenje hotice, po nesreći (slučajno) i s lude glave ili obijesti (s nepomnje). Ali narod dobro znade, da je često počinitelj nesreći sam kriv, pa je onda i odgovoran, kako svjedoči pjesma:

Tužila se po gori nesreća,
Gorko tuži, suze proljevaše:
Mahnuti mi ljudi dodijaše,
Pobudale pa nesreću krive.